

U 2091

# СПОМИНКИ

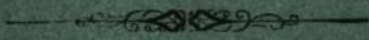
ІЛІЯ ГОРБАВЕНА,

Українського козака-священника.

КНИГАРНЯ

Ч. 0803

Видав М. Павлик.



КОЛОМІЯ 1894.

З друкарні М. Білоуса.

**С**ПОМИНКИ  
**А**ГАПІЯ ГОНЧАРЕНКА,  
Українського козака-священника

---

Видав М. Павлик.



З друкарні М. Білоуса.



## Перед мовою.

---

Чи буде моя пісня вам весільна про колішнє? Перебачайте мені, люде добрі.

Я втік із московської тюрми, в широкий світ, бо чув в моїх жилах вільну крив. І розказую вам, брати мої, по правді, що було зо мною, де і як, щоб ви знали, кого, коли, за що і про що росинали.

Слово-титло. Мій батько Гончарь, а я його син, Гончарь і кашеварь. Горшки ліцлю і кашу в них варю, дітей годувати. Діти кажуть: „каша паша, а батьків борщ“.

Марта 1, 1894.

Каліфорнійська Країна.

*Аганій Гончаренко.*

---

Именє мого татуся Онуфрій, діда Герасим. Мій татко родився, іюня 12, 1799 року, в селі Камянци, близько міста Фастова, Сквирського повіту, Київської губернії. В Камянци жили люде вільні, не під паном. Дід Герасим мав достаток, любив науку, і оддав сина Онуфрія в древно кнівську академію, на свій кішт. По скінчанні шкіль, мій татко женився на Евдокії, дочці Алексія Штефана, в селі Кривині, недалеко міста Брусипова, де стояв Каховський 1824 р. Алексій Штефан був священником, і

оддав свою парафію за дочкою. Він був вдовець, і постригся в чернеці, його переіменували Анастасієм; він був митрополитанським економом 1830 р., при митрополиті Євгенії в Києві, і вмер игуменом Виноградського монастиря, в 1858 р. Жив 107 літ.

Як я був хлопцем п'яти літ, дід Герасим прийїхав до нас і заставив мене читати Часловець. Я читав борзо. Столітні очі заплакали над моєю головою: „дитя моє, ти будеш перевертнем! Кам'янецькі люде вільні козаки!“ Ця річ глибоко запала в мою душу, я її добре заховав, і піколи не полужив її.

Ще раз, я бачив діда Герасима, як я був семи років, і піколи не бачив його більше.

Мої матері рідня, по матері Богунц, старожили квівеські на Глибочиці. Мій татко змалжався 1820 року, і я був їх первородний син родився августа 19, 1832 року, і наречен Андрей, во имя св. мученика Андрея стратилата. Після мене ще родились: син Василій, дочки: Евдокія, Марія, Александра і син Петро.

Сентября 1, 1840 року, мене опреділили в квівеську буреу.

На святки і на вакації, завше брали мене до дому. На вакаціях я надивився, як полякшани обходились з нашим православним людом; як на панщину гонив дівчат вражий соцький, і як був їх батогамп. Дуже жаль мні було, бо я бачив щирих і прихильних меженни.

Я думав: „ми всі вийшли в світ єдною дорогою, і одійдем єдною-же дорогою. На що пани? Всякий чоловік повинен працювати на

своє життя, і рівномірно обмінятись з братом другою працею, щоб всякий мав свою повну і добру міру. І тут буде в роді людським задоволення. Бо як чоловік живе працею і кривю другого чоловіка, він є людойід, і ходить як скажений во всіх ділах своїх. Подивітесь на його тварь, він виглядає як павіжений. Я не хочу строїти остроги і замикати себе од ворогів: натура учить мене, що як я нікому не вчинив зла, — лютость не буде ганяти мене. Я не хочу купувати гармати — бити людей, що я не володію ними і що вони вільні, так як і я; я не лютий звірь, а чоловік. У мене єсть розум, на мов життя, а не роги, або зуби. Я тільки zostавлю пієля мене, щоб було ліпше жити людям, як мені було жити. Так все лежить в натурі“.

Мій татко, опріч одвірка в Кривні, мав гарний хутір, де була велика пасіка в липовім лісі, і я правив ухід за пчолами, — мене називали пасічникком. Я любив ліпше жяти на хуторі, як в селі на одвірку. Там я читав житія святих, співав, як духу брало, богомільні пієні, всю Псалтирь і Четверо Евангеліє лепетав на память. Часто пробував пієти тільки в неділю і в середу, мяса і риби не пієв, і часто пієв сиру картоплю, моркву і другу огородину сиру. Нічю тихенько падав из ліжка на холодну підлогу спати, щоб мало хто знав, копав з дідом пасічникком в огороді, і бачив: це все робило мене міцним і крило від всякої хвороби. Я ніколи в моім віку не вживав тютюшу, пив трошки горілки і вина, і ні разу не був ошелемоняним. Ні яких гулянок: ні в опуку, швайку, або карти не правив, а завше в

вільний час я любив втікати од людей в садок або в ліс, і учитися.

Люде кажуть мні часто тепер, що я старий, — а утіха моя в серці і тепер, як у молодого, я хочу учитися ще і знати ще що кольвек більше, я чую в серці, що я не старий...

В 1853 року, іюня 23, по скінчанні курса в київській семінарії, з аттестатом богослова, я поступив во святую київо-печерську Лавру, спасатися од міра і яже в мірі. В бурі і семінарії, я часто любив ходити в Пещери, молитися святым пещерським. Читавши Патерик, я хотів і сам бути таким подвижником.

Як я поступив у Лавру, братія чернеці були дуже цікаві і гостеприїмні для мене. Бувши в мірі, я був постником, а між чернецями чого не зобачив! Вони йшли в вечері, що називаєця: „чай чити“, поросята і карасята всякого маперу, надзівані і начиняні риби, і гасили тлусті їди всякими пуншами: сливянками, орабиновками, малиновками, — всіх назвсків не перекажеш! В шкапах, де одежа, там робили ліжка, і часто я бачив там зачиняних жінок, що чернеці держали по тижням в своїх келіях для похоті.

Як би всі ці служниці олтарю з... в спілковім... з олтарем, працювали в землі, на благословеніє рода людського, і не веселились, співаючи на людських похоронах! Для чого на світі терляться ці з... і лицеміри?! Куди я понав, — що це за святощі, на що і за що добрий працювитий люд в мірі, дає тим чернецям гроші, на пиянство і блудодійство?!

Швец в Києві, на Подолі, Філько Ко-

вальчук мав бас, ледве грамоту слібізував, а його посвятили ієродіаконом в Лаврі, „здорово кричати“, -- пазвали Флавіаном. Він одбірав кружки грошей 3000 рублів в рік, і його товариші шевці кивають головою: „якби Філько не бас, то він би свині нас“.

Петро Великий, скасувавши жіньський ма-настирь, через улицю од Лаври, плакав і дуже плакав, подивившись на нескисленну лічбу дитячих головок в підвалах, що чернеці з черницями рождали байструків дітей і вбивали їх.

Бог мене хранив, його свята воля була зо мною. Митрополит Филарет взяв мене в свою канцелярію, і я ще був книгодержцем при всіх його митрополитанських службах, зо дня освящення моста на Дніпрі 1853 року, до виїзда за границю. Я полюбив святого старця і, щоб не прогнівати його, не пив ні горілки і нічого шелемонячого, не їв цибулі, або оследців і нічого такого смердячого: старався хранили чистоту тіла і душі.

Бувши на посишках в митрополіта, я часто їздив по хуторам св. Лаври і бачив як штатні мауастирські, або кріпостні мауастирські живуть в нищеті, а чернеці, такіж холопи, во всякі роскоші. І часто рано, як ще темно, я падав перед чудовним образом Богородиці, і плакав, дуже плакав: „Боже! де Твоя святість і правда! Люде в нищеті з голоду мруть, а образ Твій в золоті і брильантах! Чи Ти шануєш золото і брильанти, і не глянеш своїм милостивим оком на нищету людськую, на чоловіка, що носить образ і подобів Твоє! І чернеці, всященні п . . . обманюють на-



род, на свої похоті, і гроші беруть на вічне помножене! Тільки вічне їх лицеміріє! Боже! вічна перед Тобою святість і правда!"

В кримську війну, царь Микола позичив у Лаврі 5 мільйонів рублів, срібла і золота, перековати їх на гроші, на трату генералам в війну. І царь Микола, не дождавшись кіпця війни, отруївся, і як його поховали, син його Александр прийїхав в Київ, з жінкою, октябрю 1, 1857 року, на поклонене святощам древнього города. Митрополит Филарет підніє йому писульку батькову, і Александр одповідав Филарету: „цю писульку писав мій батько Микола, а не я“. І позичка ззілась. Из царського кабінету дали брильянтовий орден св. Андрея первозванного з брильянтовою зіздою митрополиту Филарету, і митру казначею Лаури, отцу Игнатію. Де свята правда і милость?!

Тенер в великі Россії, люд в нищеті і голоді. Чого б не взяти з церковей і манастирів нешотрібного золота, що лежить без діла в ризницях церковних, і одвернути народ православний на щасливе і мирне жить, здорове й спасеніє і в усьому добрій поступ? Истенні поклонники Богу: духом і истенною; і Бог живе не в рукотворенних храмах, ні в золоті і сріблі, а в добрім серці.

\* \* \*

В сентябрі місяці, 1857 року, прийшов напір из Святійшого Синода до митрополита Филарета: „вїбрати ієродіакона для Атенської посольської церкви, котрий би при гарнім образованю і добрій моральности був образцем для

сладського духовенства<sup>4</sup>. І доля впала на мене. Така моя доля!

Я виїхав із Києва, ноябрю 12, 1857 року, приїхав в Атепи ноябрю 18. Митрополит Филарет вмер декабрю 21. Як би він вмер перше, чим я виїхав із Києва, я пронав би в тяжці праці в неправительнім монастирі, а може б зашивав би горе, бо я вже лузив віру в лицемірів чернецького життя. Може начав би очи вишкати лицемірам, а вони зрадили би мене. Таке моя щастя!

В Атенах аттична сіль посолила мене добре на весь мій вік. Я став учитися грецькій мові і думати по-философськи. В один день я молився Богові в храмі Юпитера Олімпійського, в другий в храмі Мінерви, в третій в храмі Партенон, або Тезея. Так чимало було для мене чому учитися, що я часу не мав ні на які другі перебенді.

До наших панотців в міссії я не був дуже вхожий. Все бридко було мені, що вони робили. Вони дуже шли, до пияцтва, цілі ночі грали в карти за пушшамі, я не мав з ними утіхи.

Раз в Акрополісеу я чертав в Ерихтеї; по моїй російській одежі, чужий чоловік привітав мене по-російській мові. То був д. Давидов із Одесси. Він йїхав в Англію закупити угілля для одеського статкового товариства. Ми познайомились. Я ему вияснив, що я вже знав об Акрополісі, і попрохав його до себе на вечір-чай. В мої станції він zobачив на столі Колоколъ, Полярную Звѣзду і другі видання лондонської вільної друкарні, і сказав мені, що він вже знайомий з Герценом і Ога-

ревим, і обіцявся мати розмову з ними про мене. Таким шляхом я зійшовся з лондонською проповіддю і після писав їм дещо од себе.

Наша посольська церків мала невеликий огород, на річці Еліссос, і для міцности в тілі, під камінною горою, я конав два роки пещеру, і так велику, що як скінчив, скликав приятелів на обід, де поставив 12 стільців.

1860 року, Феврала 2, в ранці, шпіони піймали мене на гарячій учинку: я впустив в дірку пошти лист до Лондона. І в південь російський посланник в Атенах, Александр Петрович Озеров прийїхав до мові станції в кареті і попрохав мене на обід, на статок „Русалку“. Я, не чувши нічого злого, поїхав з ним; і на статку він дав мені в руки напір, що я арештант і повинен йїхати в Россію.

Я поїхав до Константинополя, де російський консул, Черняв посадив мене до кози з паницями і злодіями россіянами-богомольцями, чекати статка „Олегъ“, для одправки в Россію, і кричав мені: „молчать! не разсуждать! я обязан отправить вас в Россію с первым пароходом!“ — бо я молив його, що мені дуже чадно в тюрмі, од турецького мангалу. В Февралі камінні стіни були дуже сирі.

„Русалка“ йшла до Константинополя 12 днів, а пошта йде из Атен 36 годин. Мої родакі-втікачі в Атенах: Лазаренко, Поповиченко, Солнцев і другі звістили наших родаків-втікачів в Константинополі, і ці зробили все, щоб визволити мене из московської держави. І я втік из тюрми в Константинополі, Феврала 16, 1860 року, і прийїхав в Лондон марта 4.

Втік на вічну і святу волю, козакувати на  
ввесь мій вік! Слава Богу!

В Лондоні я давав уроки російського  
язика грекам, котрі мають комерцію в Одес-  
сі; працював, класифікуючи нумізматику, в  
Британському Музеумі і ще працював зецером  
в друкарні Л. Чернєцького.

З поляками в Лондоні мало мав стосунків :  
я не любив їх посєдзенів і галасу; вони ду-  
же кричали, гасалували, а я наровлю покійне  
житє. Самий щирий мій друг і товариш був  
Мартин Холод, галичанин, втікач з 1831 року.  
Я з ним жив, і він був моєю господинею. Я  
отримав скільки листів од його, на нашій  
українській мові, і всі їх дуже шаную.

Апріля 5, 1861, на бенкеті в Герцена, в ве-  
лике наше свято „освобожденія крєстьянъ“ я  
був в казачці, а Огареву позичив мою священ-  
ничєську рясу і клобук. До мене з Огарєвим  
підступив Мацціні і зобачив Огарєва в рясі.  
Що це таке? Огарєв вияснив йому, що я ко-  
зак і священник, і Мацціні одновів: „ як Рим  
буде вільним од папської управи, ліберали  
зроблять мене папою і дадуть міні папську  
тіару“. Ця розмова була оглашена в італьян-  
ських часописах, і я завше, як спіткався з  
другими італьянцями, питаю їх: „де мій ста-  
рий капєлюх?“

Як я втік в Лондон, застав там из Росії  
тільки: Герцена, Огарєва і Кельсєва. Після  
мене прийїхали: Юрій Голицин, Трубєдкий,  
Долгоруков, Вас. Дубровин і другі. Рух під-  
нявся в Росії, втікати на волю в Лондон, і  
Герцен став голосити в „Колоколъ“: куди ви  
їдете, тут нема чога вам робити!... Між втіка-

чами були ще: Іван Іванов, жінка Вас. Кельсієва - Варвара Тимотєєвна, Теодор Лєвєстан, Василь Данич, Михайло Михайловськнй.

В мене було скільки грошей од видання „Стоглава“ і од других праць, я наняв квартиру, щоб наші втікачі мали де спати, а не в поліції, де Дубровин по волі і по неволі ходив спати, і щоб мали що певне їісти. Я все такн жив з Холодом, і тільки бував з ними в неділю. Бо неділя є великий день для втікача. Він воркує, він не знає, що це і як спіт-калось з ним! як дівчина, після першої ночі малженства, не знає що робити з собою. В будень він вбитий працею, а в неділю оживає в нього все: жаль, злість, надія і віра. І щоб забутися, він без розуму весь свій тижньовий заробіток тратить, або на горівку, або на що зліще, і зостаєцца без грошей вмирати з голоду, і тут весь характер втікача гине.

У нас в неділю були: поученя, театри — в наші хаті, до самої ночі, і утомлені весіллєм, ми йшли чесно спати, щоб бути міцними для праці на другий тиждень. В такім товаристві, ошелемоняний од гоньби втікач, приходить до пантелику, що з ним зробилось: як воля Божя випхнула його на цю дорогу, зоставити всі святощі — батька-матку на віки, щоб на волі, на чужині працювати для волі свого народу дома. Він смиренно повинен слухати вітрів на ці святі дорозі, що воля Господня привела його. І ту виродицца і в нас Мацціні і Гарібальді.

В нашім общєжитті князь Николай Платонович Трубецкнй був кухарем, другі працювали, де роботу знаходили і два-три из цього

товариства працювали в друкарні Л. Чернецкого. Всього було потрібно для життя п'ять злотих в тиждень, або 75 копійок. Страва була проста, ба здорова: борщ, каша, куліш. Герцел був напротив цього, він не хотів, щоб ми були в Лондоні. Ба, ми були задоволені, бо мали добре виховання, і тоді буде міцність на всі невгоди.

Грошей не стало — і вівці розбрелись на їдиду вівкам.

В августі 1861 року, вихір знимався в Греції, протів короля Оттона, і як я любив греків і більше часу мого в Лондоні мав діло з греками — в моім серці закипіла крив. Я був жвавий, молодий хлопчик, і поїхав назад в Грецію, на свято Маккавеїв.

Де моя доля спіткала мене мати знаємство з греками, вони завше поважали мене і давали мені повне странюлюбіє.

Вийхавши из Лондона септября 1, 1861 року, на караблі грецьким св. Миколі, де капитаном був Микола Креїзіє, я прийїхав на ввєну Сіру (місто Гермуполіє) септября 20.

Для гонимого дуже добре мати гроші в кишені, на всякий час. Як я прийїхав на Сіру, мій щирий приятель, профессор Перідіє просив мене читати проби в його виданні латино-грецького лексікона, і я працював з ним до декабрия 9. Як я був на Сірі, в тий час в Росії оглашали, що злодій Гончаренко розбиває церкви на Україні. В 1872 року, Е. Караулов в Сан-Францієско одібрав лист од свого брата из Одесси: як це приходиться, що Гончаренко опинився в Сан-Францієско? В Росії оглашали, що Гончаренка за злодійство і розбої в спілці

з Дубровиним, посадили в Петербурзі, в кріпості!... Ноября 18, 1857 року, як я сів в Одессі на пароход „Херсонець“ їхати в Атени, моя нога ніколи не була більше в російській державі...

Декабря 9, 1861 року, я вийїхав из Сіри до Смирни. В Смирні поляки зібрались і задали обід для мене.

Генваря 9, 1862 року, я прийїхав на Аѳонську гору, zobачитися з моїм дядьком Дмитрієм (отцем Доремидонтом) Богуном, поселившимся на келії святия Трійці, при Ставропикиті, недалеко од Іверського монастиря. Мій дядько Д. Богун, из київських старожилів, був народовцем в 1848 року, втік од арешту в Італію, жив у Венеції і, під старість літ, перебрався на Аѳонську гору і купив маленькій хутір (келію св. Трійці). Ще в Лондоні я порішив, поїхати на Аѳонську гору і прийати рукоположеніє во священника — я мав певне право на це, бо скінчив курс совершенного богослова. Генваря 25, 1862 року, єпископ Мелетій Ловцу на Корсі, рукоположив мене во священника і дав мні грамату. Мое рукоположеніє во священника записано в протаті Коррейськїм і в Ставропикитеськїм монастирі на Аѳоні. Незабаром була Паска, і мені хотїлось їхати в Іерусалим, що б почути що небудь про Київ і моїх рідних. Я вийїхав од дядька Богуна из Аѳонської гори, марта 18, до Іерусалима.

Апріля 26 прийїхав в Іерусалим. При російськїх міссїї був ієроманах Евкарній, Українець, из Київо-Печерської Лаври, мій щирій товариш. Він огласив мій прийїзд, і зібрали

поважний обід для мене. Це зробилось звісно російському єпископу Кипріяну, і російський консул задумав зхватать мене, щоб одправить в Росію. Що мені робити? Арештантом їхати в Росію! В Європі всю вагу і протекцію мають рекомендації; і ще в Лондоні я мав переписку з князем Іваном Гагариним, іезуїтом в Парижі, він написав мені лист рекомендуєчий в Сіру, як що зле Росіяне захочуть робити зо мною на Вєході, то йти з його рекомендаціями туди і туди. В моїй кишені був лист до католицького патріарха в Ієрусалимі, святійшого Валєрги. Я втік в його будинок і він дав мені всю протекцію.

В тий час було 15 булгарських дітей на Ливанських горах в школі іезуїтів, в Газирі. І князь о. Гагарин, поки зібрався из Парижа їхати на Ливанські гори, учити цих дітей, просив мене учити їх, поки він не прийде. І я прийняв цю увагу.

Мая 8 прийїхав в Газир, на Ливанські гори, де були 15 цих булгарських дітей. Тут я був дуже спокійний. Іезуїти не турбували мене прозелітизмом. Я все мав для доброго життя, поки не прийїхав о. Гагарин, из Парижа. Я держався моєї православної віри, в котрій я родився і взріс.

О. Гагарин прийїхав из Парижа, і октябрю 16 я оставив Ливанські гори, путешествовав по Палєстині, і ноябрю 5 прийїхав в Александрію, Египет. Я знав, що тут було чимало втікачів из царства Російського, щоб організувати товариство для снілки виходцям. Я мав рекомендацію до Sir Samuel Baker в Александрії, і через його ласку я одібрав мешканє



в Scotch School yard, і через його, знавність з порядніцими англіками в Александрії.

Sir Samuel Baker збудував для мене на станції залізної дороги в Каїро невеликий склепик, де я продавав для англиків, перейїзжаючих во Вехідну Індію: книжки, газети, парасолі, медицину і проч. Англійське біблійське товариство в Александрії дало мені скільки сотень евангелій російського друку в Лондоні. Я їх продавав прутко, ботомольцям росіянам, ідучим на Синайську гору. Це не осталося тайною, що якийсь росіянин продав франкмасонські евангелія росіянам - богомольцям. Російський консул, поляк Лаговський дав гроші іонському греку, настрашити мене, щоб я покинув склеп на станції. Феврала 22, 1863 року, в 3 годні після обіда, чоловік прийшов до мене, купив евангеліє, вирвав листа, вдарив панятурками мене в тварь і всунув ніж в мою грудь. Я вмлів і впав на землю, поліціант арештовав розбійника; в мої груді він трошки зачепив тіло мов. В суді грек признавєся, що російський консул дав йому гроші настрашити мене, щоб я покинув склеп і втік из Александрії. Ба я все таки торгував в моім склепу, я ніколи в моім віку не жив жебраннєм.

Англікам я давав карти готеля, триманого в Александрії моім земляком из Тагалрога Стефаном Тифиновим зо старою матірью. Готель був вищого клясу, в нїм в кожду суботу в вечері наші виходці Українці збірالیсь і розмовляли про спілку і коханнє між собою. В тїй час в Александрії був шановний наш втікач доктор медицини Онуфрій Зениш, из Поділья, високо знаний доктор на Веході; за тим

Іван Матвієв із Києва, що втік із Николаєвського острога на Печерські; зробивши дірку в стіні, спустився в іюні 1857 року, і я ще в Києві дивився на ту дірку. Він був чиновником в губернаторській канцелярії в Києві і зарізає ієромонаха Михайловського монастиря, піймавши його на гарячій учинку з своєю дівчиною. І ще других чимало із України в тій час мешкало в Александрії. Ми зробили міцне братерство. В міністерстві внутрішніх діл і в святіцім Синоді лежить папір, написаний консулом Лаговським, що я тримав в Александрії „корчму з дівчатами“. З першої ночі до остатної я жив у дворі Sir Samuel Baker.

Перезімував я в Александрії, — бо моє здорове було дуже слабе, — і укріпився, а весною одібрав лист од моїх друзів із Атен, що добрий час для мене їхати туди: росіяне не зачеплять мене, бо греки мене зроблять громадянином Атенським.

Апріля 23 я вийхав із Александрії до Атен. Архієпископ грецький Амфилохій дав мені лист, що все життя моє в Александрії було перед його очима, і він свідком мого поведення там. Я шаную той лист. По дорозі я вступив на висцу Патмос, помолитися в киніві св. Івана Богослова, і приїхав до Атен мая 1; 1863 року. На моє щастє, в Атенах, на місто посланника А. П. Озерова, котрого князь Горчаков перевів в Швейцарію, був посланником граф Блудов, котрий в мій час в Лондоні був першим секретарем при посольстві. Гін знав моє поведення в Лондоні.

Други мої греки офірували мені шановне місце в діяльності Трудового приїмщика тури-

стів. Іюня 6 випаували мене Атенянином. Скит в Атенах!

В Пенделікоєі часто бували обіди дипломатичних людей, і граф Блудов завше розмовляв зо мною по російськи: як миі живецця в Пенделікоєі і про моє лондонське життє. Мая 15, 1864 року прийіхали из Росєі до Атен два учених: Ламанський і Перцов. Йіх потріба була шукати остатки славяньського елементу в Морєі, і посланник Блудов просив мене путешествовати з ними по Греції, бо вони не знали грецької мови, для вивчення йіх цілей, що я і зробив.

В Лондоні я розмовляв з Огарєвим і опісля снєсувався з Бакуніним і Огарєвим, що потрібно заложить російську друкарню і міцне товариство в Сан-Франціско. Ба! я зачешвся, бо бачив на виснах грецьких і в ріжних містах Вєхода слободу нашого люду, втікшого од царської держави, щоб мати знаннє, чи можуть бути на чужині наші вільні слободи.

\*

\*

Октября 18, 1864 року я виїхав из Атен до Смирни, сніткати бостонський барк *Yarlington*, пливучий до Америки. І прийіхав в Бостон генваря 1, 1865 року (н. ст.) Я мав з собою 35 рекомендацій до порядних людей в Америкі.

Єлладський консул в Пью-Іорці, кір. Дмитрій Ботассі прийав мене щиро, бо греки страннолюбивий народ. Генваря 6 н. ст., по православному декабрю 25, в свято Родни Христа, в хаті кір. Ботассі одправлена мною перша православна служба на новій землі. Мої

парафіанс були греки, всі — добрі мої приятелі.

З моїми рекомендаціями до священства єпископальної церкви, мені дали' учити грецькому язюку богословських студентів в St. Johns school. Я знаю працю гравірувати на металах і різьбу на дереві. Думав: трошки зі школи і трошки з мого рукоділля, і буду мати чим жити, а службу для моїх парафіян греків правити кожду неділю без налога.

Як зробилось звісно в New York Herald, що я даю уроки по грецьки, прийшов на мою станцію російський консул барон Остен-Сакен і згодився зо мною учити його по грецьки. Я його вчив як Father Agarius, а не як Гончаренко. Він подумав, що я из молодіжи грецької, що учитьсє в Росії і знаю російську мову. Після, як дізнались в Росії, що я той самий, що втік в Лондон, приказали д. Остен-Сакену гонити мене. Він подав в одпук в Европу, щоб не робити гидке діло против мене. Я читав в часописях, що в 1891 року, благородний чоловік Остен-Сакен покінчив життя — застрілився, од духоти російського повітря.

В февралі місяці, на вечері в єпископа Поттера, єпископальної церкви, було чпмало священства цієї церкви. Вони розказали мені, що як російський фліт був у Нью-Йорці 1864 р. священство єпископальної церкви схотіло мати з ними приятель, але ці остатні згідились нами, кажучи: „з еретиками ми не можемо знатись“. То питались мене: „На якій підставі ви, православні, називаєте нас еретиками? по яким канонам?“ Я їм одповідав, що ніяких вселенських соборів не було з часу будованя вашої

церкви, що б ми мали рацію називати вас еретиками. В вашій церкві можно нам молитися, і вам можно з нами. Так я їм одповів.

Епископ Поттер, своїм листом до мене, о-фіровав міні його церкв для служби по православному обходу. І я не одмовив, бо бачив в ці службі международне братство.

Марта 2. н. ст. 1865 року, в день возшествія на престол царя Александра II, я одслужив в Нью-Йорці, в Trinity Church, 26 Street, нашу православну литургію, про що було писано в часописах по світу. За мою службу я не взяв ні якої плати, бо дивився, що це знесе мою репутацію в Америці. На другий день учив в мої школі і працював гравіруванням на моє життє.

Православні христіяне в Нью-Орлеансі покликали мене, навідати їх і апріля 1 я виїхав из Нью-Йорка до їх. Там охрестив 50 дітей, сповідав і причащав. Благословив місце на православну церкв, котра була збудована і залежить од патріарха константинопольского. Мая 1 я вернувся до Нью-Йорка. Мої парафіане раді були зобачити мене, і заєдне мої школярі.

Мая 13, в ранці, в десяти години, я сижу в канцелярії консула кір. Ботассі, і читаєм з ним Венецияньску часопись. Входить товстий, дьохтяний чоловік і дав свою карту писарю консула. Сей підніс її до Ботассі: „Русекій Посланникъ Баронъ Стекель“. „Чого хоче ця свиня (*χорόβιου*) од мене? я вперше його бачу!“ (Греки називають дьохтяних німців „свинями“).

Консул Ботассі пішов з російським по-

сланняком в потаємну комору, і там моя снілка з греками скінчилась.

Мая 18, в канцелярії Ботассі, греки нью-іорські зішлись на синадріон, і барон Стекель був президентом. Стекель завірив греків, що російське правительство дасть гроші на будівництво церкви в Нью-Йорці і священника, тільки що б не мали ніякої снілки з Агапієм Гончаренком, бо він ворог Росії. Греки повірили його обіцянкам, російський Синод дав їм пона пімця -- „Father Nicolas Bjerring, котрий не знав ні російської, ні грецької мови. І греки сміялись над ним. Для чого вся ця кумедія? Російська церкві в Нью-Йорці, Father Nicolas Bjerring, 591, Second Avenue, була продана шерифом, і там тепер чобітний склеп. А я все таки зостався в церковній історії: „Агапії Гончаренко, перний Пресвітер Православно-Католическої Церкви в Америці“.

В тий час в Нью-Йоркськїм Біблійськїм Товаристві видавалась арабська Біблія, і так як я знав друкарство і веходні мови, то госнодарь теї праці, Van Dyke, знавший мене из Бейрута, дав мині працю в виданні арабської Біблії. В тий же час прийїхав другий добродїї из Константинополя, Лонг, друковати церковно-славянський Новий Завіт. І він дав мині ще працю при славянськїм друку. І я мав задоволі роботи для мого певного життя.

Я був дуже одинокий на чужї землі. Ні с ким щирого слова розмовити. І в серці все чув, що б поступувати на дорозі людства і бути чесним пресвітером. Апостол Павло пише к Тимотею. „подобает епископу быти цѣломудренну и святу, и единыя жены мужу“. Що б

бути міцним в добродітелі, я взяв підмогу — жінку, сентября 28, 1865 року, урожденною в Філадельфії, од італьянських родителів. Її имя Albina Citti. Праця її батька: склад італьянського мрамору в Філадельфії. Їх хата була заходом для: De Rudio, товариша Orsini, Avezanza, Faretto, Garibaldi і других патріотів. І мій певний товариш був для мене вірною Гаetanoю. Під благословення я підійшов не пошівське, а громадянське, Судді городського в Нью-Йоркській Думі.

Чимало було в Нью-Йорці против мене гоненій од московських шатанів, в моїх працях, ба вони мало кепства учинили мині: я був робітник, і знав мою працю.

Зібравши гроші, из моєї праці, я купив російський шрифт, і виїхав из Нью-Йорка до Сан-Франціско, основати російську друкарню, що 6 Сібіряки слухали, через Тихий Океан, вільну і тиху пісню из вільної Америки. Ще школярем, як я учився географії, я дивився на архипелаги російської Америки, як на архипелаги грецькі. І тепер бачу, що виспи Аляски виродять з часом великих моряків — як грецькі виспи. Дай тільки, Боже, Алеутам волю і науку, по натурі вони розумні і добрі, вони наші кривні.

Октября 18, 1867 року, як російський флаг спускали вниз і республіканський піднімали на верх, княгиня Максютова, жінка остатнього російського губернатора в Алясці, обомліла і впала на землю, — це було лицемірство. А хто обікрадав наших людей в Алясці і аукціонерів в Росії? -- чи не губернатори Аляски зо своїми чиновниками? Чи так, чи

сяк — Аляска з'єдналась з великою республікою, і Руссо-Американці, хто мав хату: „в свої хаті своя правда і сила і воля“, зістались на свої землі, де їх батьки жили. Тількя бродяги, російські чиновники — їм не по нутру було йти до праці, — поїхали в Росію, або в Сибір, і опісля калялись.

В ноябрі 1867 року, в мою друкарню найшло чимало людей из Аляски, розмовляючих по-російськи. Частина креолів — дітей виходців из Сибірі або Росії, вони любили свою землю, де родились і розказували мні, що там може бути, де золото лежить, де срібло, де вугіль, де другі богатства. Я це все слухав і оглашав в ріжних виданнях. І це моє знанє Аляски зробило мене звістним меж людьми знаходчивимь. І до сього часу, чимало людей дякує мні за мою науку, і прозивають мене Alaska-man (альясканський чоловік).

Вкласти капітал для прихода, потрібно знати діло, а Руссо-Американці знали це все. І я їм часто промовляв: „брати, терпіте — будете атаманами над капіталом“; і вони, щиро працюючи для других, зробили певне добро і для себе. Я не ворог чесного добра: „хто дбає — той і має“.

Губернатор Аляски Свінефорд (A. P. Swineford), путешествуючи в 1885 року по властній йому губернії, писав Конгрессу в Вашингтоні: „що він бачив в Алясці народ, їх життє в хаті і на дворі, дуже порядне і в великі ріжниці од других народів“. А комісіонер Давсон бачив Алясканских людей: „дуже цікавих до просвіти і поступу в науці і життю“.

Браття Моравські из Пенсільванії, міста



Витлеєм, збудували школу для Руссо-Американців, що коштує 5000 доларів, і назвали місто Витлеєм, на річці Нушагак.

Багатого мільйонера Вандербилта (Vanderbilt) дочка зобачила людей в Алясці і взяла на свій кошт для науки в Філадельфію п'ять хлопчиків і п'ять дівочок, що б опісля вернулись до дому для просвіти своїй стороні. І ще дала на школи 50,000 доларів.

Скільки зробив добра инспектор шкіл в Алясці Шелдон Жаксон (Sheldon Jackson) -- його добродійство во віки не забуде.

\* \* \*

З єдинством російської Америки до республіки, проявились чудні стосунки в роді людськім, — людей, вроджених в деспотизмі, і вільних людей. Креоли були невольниками в часи російського обладання, вони знали єдин хліб од праці, вони вирости в праці, єдно вони бачили — російські чиновники обкрадали їх; а вільні люде Америки чаще всього йшли в спілку з креолами. І скільки я знаю креолів, що в єдно літо робили багатства, независимі на все життє своє!

Американські капіталісти, дававши радо працю креолам, не хотіли давати місця для праці, ні на своїх статках, ні на своїх фабриках, російським чиновникам, бо вони привикли управляти, а не працювати, і дуже розкази робити.

В цей час, марта 30, я читаю в американській газеті резолюцію по дуже важному процесі в Алясці. Це йде добре для поступу нашого народу:

На виспі св. Павла, громадських грошей зібралось 3.325 долярів, вислати в С. Петербург в міссійську касу. Світ і темнота в Алясці дуже залежать од Американських чиновників. Добродій Вилліямс, чиновник фінансового департаменту (таможенний) на виспі св. Павла, надивився на добрих Алеутів. І я надивився в мій довгий час, що сторож — добрий чоловік в собі, завше возлюбив Аляскаців. Добродій Вилліямс зробив процес, не післати цих грошей в С. Петербург; народ трудящийся і бідний, для чого посилати ці гроші на Російські місії? Алеути не мають ніякого діла фінансового з Росією, лучче построи гарний шпиталь для старих і слабих. Московський ненаситний єпископ Микола в Сан-Франціско, і посланник все-пожиралої Росії в Вашингтоні Кантакузен протестували, що б одібрати ці гроші. Ба суд приговорив: „Гроші належать громадам виспи св. Павла (citizens of the United States) Алеутам, і як вони хочуть строїти шпиталь, нехай буде так“.

Що таке громадські гроші? Я Вам послав книжку фінансового чиновника Вардмана про Аляску. Наше общежитійне козацьке джерело — гарно і чисто сохранилось на виспах в Алясці. Всяка робота громадська належить громаді, з рівним поділом: ловити рибу, дрова рубати, хати строїти, дороги робити, звірів ловити — бобрів, або котів — це все належить до громади. Титарь (таюн) оглашав: в такий день на промисли — бобрів ловити; і всі дужі повинні бути готові з водою і харчами. Старійший і найбільше шановний кропить їх св. водою в човнах (байдарах) на боже діло; як

нема попа, і без попа можна обійтись, — кажуть Алеути. Вони пливуть на два-три тижні, і скільки придбають: бобрів або риби, продають і рівно розділяють прихід. Стільки кождому: старому, слабому і малому; стільки на школи, на церкв, на шпиталь, стільки в С. Петербург на місії. Добродію Вилліямеу показалось чудно, для чого ці 3.325 долярів посылати в Росію на місії, лучче збудувати гарний шпиталь.

„Хоч код на головї теши, а хохол всегда хохол“, — москалі говорять. При цьому і я, як хохол, все таки скажу, що москалі \*) якийсь навіжений скот, вони ще не люде, — далеко од людей.

В 1886 року, єпископ все-російської держави Владимир представ в Сітці перед губернатором А. П. Свінефордом і розкрикався, по російському звичаю: „як не будуть наші попи в американських школах учити Алясканців православному катехизісу, я не позволю нашим дітям ходити до школи!“ Губернатор, як раціональний чоловік, одповідує по розумному єпископу: „по констїтуції, в наших школах не учать ніякої віри катехизісу, а тільки ділу, арифметики, географії, історії і проч.“ Єпископ Владимир накричав і остався в дурнях. А поліція гоить дітей в американські школи.

Ще розкажу Вам ідну річ. В Алясці те-пер чимало всяких фабрик, а особливо рыбних. Господарі не люблять праздників (лішнєства

---

\*) Тут очевидно є на думці москалі-урядники. — М. П.

днів) московської віри, бо це неув роботу і робить марність в матеріалі. Як комісіонер Народної Просвіти Давсон був на Алеутських виспах, в тій час незгода виїшла меж господарями і робітниками из за праздників. В п'яту Суб'оту Великого поста „Похвала Богородиці“ з акатистом, що вона затонила Скитів в Босфорі. Алеути з протоіереєм мали велику процесію по пристані, вмочали в море образ Богородиці, снівали, крпчали як скажені, що б потонились в лимані всі поганці. Американцям господарям це не подобалось, що ті оставили роботу на таку панісну процесію, і вони скаржились добродію Давсону. Учений чоловік Народної Просвіти витолкував розумним Алеутам: „ви звете себе козаками і не любите москалів, що вони вас окрадали, — це московська віра навчає ваших попів, проклипати ваших хорбрих і славних предків“. І Алеути не виспівують більше в цей день: „Взбранной Воеводѣ побѣдительныя!“ — а працюють на життє своє.

\*            \*            \*

Що учинили для православного народа в Алясці наші православні єпископи (надзирателі)! В Нью-Йорці московська віра поставила кумедію, а на березі Тихого Океана поставила трагедію.

В 1868 року, єпископ Павел, в Сітці, був оскаржен перед главнокомандуючим генералом J. C. Davis, в развраті молоденьких дівчат, і втік до Росії. Після його приїхав из Петербурга єпископ Іоанн, в 1870 року, і поселився в Сан-Франціско. Він скільки раз був арешто-

ван в домах терпимости, і святійшій Синод одкликав його в Москву. Третій єпископ Нестор, п'яний в delirium, кинувся в море, і втопився. Четвертий єпископ Владимір запалив церкву свою в Сан-Франціско, що б взяти застраховательні гроші, і ще був оскаржен перед судом в Сан-Франціско, в содомії, і його одізнали в Россію. П'ятий єпископ (тепер) Пиколай, його часто поліція піднімає п'яним на улиці і штрафувє за п'янство.

Ці пастирі московської віри подають злий образ православним християнам на березі Тихого Океана, — через що молоде покоління в Алясці ходить в Американські школи, де протестанські учителі подають добрий образ своїм шановним життєм.

\* \* \*

Бурлакуючи по світу, де тільки хвиля прибывала мене, найперше я розспитував, чи є в тім місці виходці из московської держави. В Сан-Франціско я спіткав, в єднім тютюнним склені прикащиком, Александра Ростовцева, из Харьковської губернії. Молодець вдоволі навчений, він називав себе студентом из харьковського університету. Коли я винтав в його, чи є більше втікачів в Сан-Франціско из царської держави, він познакомив мене зо скількими. Завше я мислив, що в Сан-Франціско повинно бути вільно-міцне російське товариство, здоровкатися з сусідами каторжними Сібіряками. І я спіткав ще скільки втікших з Сібири зо штампами [К]аторжника на чолі. Розсмакувавши з ними, ми збудували товариство спільної помочі. Як хто вибецця сюда на волю —

показати йому дорогу до шановного життя, що б добрим нравом, нравити нашого стану виходців, перед другими націями в вільній Америці. Чим тільки - я думав і думаю тепер, — ми скасуєм царський деспотизм над нашим народом дома: „шановними товариствами на чужині“. Царська управа хоче докопати людей по світу, що русський чоловік не може жити нігде без царя і кнута.

Декабря 14, 1867 року, ми виходці в Сан-Франціско, скільки я сніткав їх, основали „Товариство декабристів“, — на споминку декабрю 14, 1825 року в Росії. (Начальник декабристів Сергій Трубецький, в Києві, іюля 12, 1857 року, держав мене за руку; я чув на собі його хиротонію і бачив в його очах благословеніє на мене). Президентом цього товариства ми вибрали капітана Іларіона Архимадритова, секретарем Александра Ростовцева, казначеєм Грпгорія Греговича.

В цей час я охрестив скільки славян і греків. І все це зробилось звісно в С. Петербурзі. Гончаренко в Сан-Франціско збудував друкарню, товариство і будує еретичну церкві. Василій Кельсієв, мій товариш рефюже в Лондоні, в цей час вернувся в Росію, і бігав кожний день, в С. Петербурзі, в III Отдѣленіє, що Гончаренко з Поляками в Сан-Франціско гарматує байдаки плити в Сібір, робити революцію, і хоче-прохає 25,000 рублів на його чумачество. Князь Горчаков знав мене лично і шанував мене, і сказав при князі Гагарині, першому секретарі в Атенському посольстві, котрий був на тій час в С. Петербурзі: „як би Гончаренко не був священником, я дав би

Йому од себе місце, по церковні законі!“ Я хороюю це нисьмо од князя Григорія Гагарина. III Отдѣленіє охолодило Василя Кельсьєва йхати в Сан-Франціско побити революціонера Гончаренка. Бувши в мій час рефюже в Лондоні, В. Кельсьєв вернувся назад в царську Россію, зробився шпіоном і вмер в великі не-долі. Про його нещастну смерть писав мій друг Крижановський из Славянського хора, котрий в час смерті Кельсьєва жив з ним в вднім домі в С. Петербурзі.

Не зробило мнї кенство III Отдѣленіє, святійший Синод підіслав шатанинську роботу. Предисано из Синода священнику Николаю Ковригину в Сітці, зараз йхати в Сан-Франціско, бо там Гончаренко заводять новую ересь (Читайте записки П. Огородникова по Америці). І священник Николай Ковригин прийїхав из Сітки в Сан-Франціско з жінкою. Почав вечері з чаєм давати для росіяни. Александр Ростовцев дуже часто навідував попа з понадею. І в марті місяці, 1868 року, Гончаренка, котрий організував товариство, виключили из товариства, „бо він не зповажає святощів, дорогих всякому росіянину: царя і православія“. Частина членів одстала од товариства, вони заявили: „ми оставили Россію, бо не зповажаєм царя і хочем мати волю в наші совісті“. Президент, капитан І. Архимандритов, уроджений на виспі св. Георгія, в Алясці, вихований добре в С. Петербурзі, поїхав в Аляску, прогнівавшись, і одстав од товариства. В 1875 року, його підноїли в Сан-Франціско, посадили ошелемоняного на статок і одіслали в Сібір, де він вмер в Благовѣщенскѣ. Секре-

тар Александр Ростовцев з казначеєм Николаєм Грегевичем вели діло, як знали. Шайтан приніс мари. Славянин адвокат George Fisher (Іванкович) ввійшов в товариство, його вибрали президентом і переіменували: „Русское и Панславянское Общество“.

В августі 1869 року прийїхав у Сан-Франціско из Вашингтона російський посланник Катакозі і из Петербурга єпископ Іоанн; і порішили скасувати „во чтобы не стало“ це товариство, бо воно не під управою церкви рускої в Сан-Франціско. Сентября 1, 1869 року, гроші нашого товариства взяли из банку на російську церкв, посланник з єпископом покликали на обід президента Іванковича (George Fisher) і явно скасували це товариство.

А члени, вірні джерелу, зосталися вірні братерству і помочі, і завше на сторожі — готовя підмогу давати всякому втікшому из каторги на волю од чорного царя. Наше товариство зробилось потаємне; бо ми зобачили, що шатана не спить, як всякий буде вхожий до нас, ми не будем міцні і поступові.

\* \* \*

Мою російську друкарню я заклав ноябрю 1867 року. Перше, що я друкував: „Russo-English Phrase Book“, для американських солдатів, ідучих в Аляску на станцію. І чимало ще друкував комерчеського друку. Марта 1, 1868 року, я основав регулярне виданнє: половина по-англійськи Alaska Herald, і половина по-російськи Свобода. Може людям буде чудно, що я основав Alaska Herald в Сан-Франціско, а не в Алясці. Я бачив, що вся



коммерція буде йти из Сан-Франціско по всім виснам Аляски, из цієї великої митрополії. І всі повинні для часописі, що потрібно в Алясці народу, будуть приходити в Сан-Франціско.

Вперше я думав поставити мою друкарню на висні Сітці; ба я бачив, що буду в неволі воєнної управи, де стояла главна квартира генеральська; що генерал скаже, я повинен друкувати. Онісця я думав поселитися на річці Нушагак, на материку Аляски, де я мав доброго і міцного друга Стефана Ушпаа; ба я бачив, що через рік не буду знати, що робиться на виснах і в других місцях Аляски, і зроблюся простим поселенцем, без всякої пригоди для других людей. Я чимало изучував Нушагак і писав про це місце; і все таки рад, що Моравські брати в Пенсільванії поставили там місію, прозвали Витлеєм і збудували коштову школу. Бо Нушагак місце дуже гарне.

Чого я бажаю, я часто одновідував в моім виданні: що б из слобід наших кривних, зоставшихся в Алясці, бачити вільних і заможних обивателів в ці велпкі Республіці і щоб з часом Руссо-Американці малп рух на волю невільників в Сібірі. В мої російські половини Свобода я друкував Конституцію Соединених Штаток, щоб читачі по-російськи в Алясці знали, що народ управляє собою, а не царь.

З початку воєнна управа в Алясці офірвала мині субсидію в 50 долярів за кожний номер, що б я танцював по їх дудці, і платяли скільки номерів. Ба знавши, що воєнна управа тихим народом не в по конституції, я проповідував гражданську управу в Алясці, і солдатщина одяла од мене запомогу.

Опісля фінансовий департамент в Вашингтоні, як підмогу, дав міні місце інспектора при таможні в Сан-Франціско. Митарі і лихоїмці думали грошами задушити справедливе слово в мене. Ба я оглашав в друку таможенному генералу: „Пане, Бог зліпив мене з другої глини, як тебе!“ Я надивився злодійству і контрабантам, і не захотів бути в спілці з злодіями. І як я мав моє власне місце для праці, мою друкарню, на моє життя, я пішов працювати в моїм друку і одповідавав правду.

В моїм виданні *Alaska Herald* за Свободою, я сам був: редактором, зецером, рознощиком і зборщиком. Всю роботу працював сам, бо не находив нікого вірного взяти в мою потаємну роботу. І я посилав в гостинець 500 примірників из кожного видання в Аляску і Сібір, дорогами, міні одному знаємиа, — ошвішати людей і до пуття їх доводити.

Я завше вірив і вірю, що творити правду, Бог не оставить того чоловіка своєю милостю.

В один день приходить в мою друкарню купець из Лондона і дав міні в віру великий капітал, закупувати для його хутра, слонову кість і китовий ус. Я прийняв сю пропозицію, бо я бачив, що я буду вільним в моїм виданні од всяких невзгід.

Сан-Франціське купечество дуже шанувало мене, бо я одкривав ім очи моїм виданням *Alaska Herald*, як умножати їх гроші, а, на мою долю, робити поступ нашому народу в Алясці. І тепер як я часом буваю в Сан-Франціско і хто из моїх читаків *Alaska Herald*, зпїткає мене, завше дуже радий зобачитись зо мною.

Як коротка жизнь чоловіка, я забачив на моім віку чимало поступів в Алясці для нашого народу. Я напав, як вірна сторож-собака на солдатів американських в Алясці, за їх злодійства над нашим народом (смотри часописі американські, 1869 року), і конгресс в Вашингтоні відкликав їх назад, бо вони не були потрібні в Алясці. Наш народ тихий і дуже добрий. Довго я воював против жидівської монополії в Алясці, більше чим 25 років, і зобачив їх міцність зруйнованою.

В 1885 року, А. П. Свінефорд, перший губернатор в Алясці, зробив великі поступи, з його помоччю заведені публичні школи по всі стороні. І по смаку народові ходити в школу, або в церків, яку сподобалось, бо це в чутте совісті, а не понуда.

В 1872 року, в апрілі, мов здорове дуже ослабло, і ніхто не зпідкався вірний помогти мині. Я продав мов власне добро, англійські шрифти Генрі Жоржу (Henry George), бо я їх купив за гроші, а мині гроші потрібні були — мати свою хату, хоч і на чужині. Російські шрифти зоставив при собі. Як мов здорове все таки не було ліпше, то я вибрався из городського повітря в гори; відкупив від мого родака Юсифа Крушевського (из Подоля) землю, всього 26 миль од Сан-Франціско і 5 миль од міста Гайвард (Haywards), і перебрався жити в горах на чистім повітрі.

Російський шрифт все таки думав уживати, ба я зпідкав тяжку працю в мої камінні Країні. Ломивши каміння, я зломав руку і раз ногу, но все зажило; я тепер ні кривий, ні каліка. Міцний на працю без підмоги і до цього

часу на моє життя. Караулю велике свято Макавіїв меж Сібірюю і Америкою.

Часто од мене прохали російського друку из Вашингтона і других міст. Я поділив російський друк на три частини — одну оддав в Smithsonian Institut в Вашингтоні, другу в Congressional Library і третю в Bancroft', друкарню в Сан-Франціско. Я дуже задоволен, бо свої виходці из Росції зневіщили бы моє добро з соромом і розтратою для мене.

Деякі виходці приходять до мене з вірою, напутствовати їх таїнствами православної християнської церкви; я одправляю для них. Премственне рукоположене од апостолів я не скинув з себе і маю при собі. Хто каже, що я розстрижений піп — бреше; хто мене розстригав і де?

Хоч я сам на моім віку не вживав тютюну ні в уста ні в ніс (не нюхав), а як хто приходить до мене в гості і я маю в дома тютюн, даю йому курити. Або як приходить до мене гість і я маю що випити: горілку, чи вино — живота ради, я частую його, щоб його серце звеселити, хоч сам не дуже люблю вживати ці трунки. Що таке в частування гістя? — чи не в цім таїнство — вечера любви?

Наш Учитель повелів нам: „мазати оливою рани, прокаженних очищати, біси вигонати, — туне пріясте, туне дадите“. Хто приходить до мене з вірою — я курую його. І я ніколи не був оплачений за такі треба, бо то є потіха, а не праця.

\*

\*

\*

Люде, гонимі з єдної сторони в другу, втікавші на нову землю, хватали з собою: одержу, кухарство, господарство і звичаї. Літа пройдуть, і мої сусіди — тепер маленькі діти, скажуть кому небудь: як я баштани розводив, пасіку держав, мед квіво-печерський варив, і вчив дітей мед пити і Бога хвалити, за ту неньку стареньку, що їх научила пить, по маленьку.

Очистив я каміння скільки сотень возів, це люде зобачать. Як прихворував, не йшов до ліжка рухляти, а йшов камінне ломати, або дрова рубати: ця праця і віра робили мене здоровим, що ліцше життє людам буде шісла мене, бо на цю віру чоловік виродився.

Моя Ненька Україна і джерело козацтва, якоже финикс, воскресне на добро людам, на вічну правду і волю. Поляки пекли нас живими, і тепер печуть їх москалі; незабаром весь світ встане: згубити і великого і малого і имя московске — варварів-людоморів, з лиця землі. З цею вірою я в останній раз закрию мої очи, і зіпну на віки.



# ХЛІБОРОБ

радикальна газета для руских робучих людей.

В ній пишеться за: всякі кривди наших людей напчле ся їм. як мають боронитися і які порядки заводити, щоби їм було добре. Окрім того у Хліборобі пишеться заходи світліших радикалів серед народу та як де двигався сам наш нарід на бідности і темноті.

„Хлібороб“ виходить у Коломиї, під редакцією Михайла Павлика і коштує 2 злр., а як з якого місця зголоситься 4 прецумеранти, то тільки 1 злр. на рік. Адрес редакції: Коломиїя, Замкова ул

---

## Радикальні видання:

Про русько - українські народні читальні. Зложив Михайло Павлик Львів 1887. Ц. 50 кр. Тут оглянено працю світлх Русинів коло народу в Австро-Угорщині за бстатних 100 літ з верхом. По книжку обертається до Дра Ивана Франка, у Львові, Глибока ул. 7.

В редакціях „Хлібороба“ або „Народа“ можна кунити такі книжки і книжочки:

Поезії Т. Шевченка. заборонені в Росції. Женева. Ц. 50 кр. з пересялкою у нас 50 кр.

**Іван Вишеньський.** Руський писатель 18 віку  
Написав Іван Франко. Ц. 6 кр. з пересилкою 8  
Іван Вишеньський перший і майже єдиний з на-  
ших поетів у ті віски воступав твердо в обороні  
простих робучих людей.

**Про Брацтво Хрестителів або Баптистів на  
Україні.** Написав Михайло Драгоманов. Ц. 10 кр.  
з пересилкою 12 кр. Тут розказано, як межа  
нашими простими людьми на Україні повстала  
нова братська віра, що обходиться без поетів, як  
ві переслідують російські цари й уряд і як про  
то вона чим раз більше росте.

**Віра а громадські справи.** Мих Драгома-  
нова, — за то, як люде воювали сами меж  
собою за віру та як настала в просвічених  
країнах воля на всяку віру, Ц. 2 кр., з пере-  
силкою 4 кр.

**Оповідання про заздрих богів.** Написав Ми-  
хайло Драгоманов. Коломия 1894. Ц. а пере-  
силкою 12 кр.

**Патент цісара Іосифа II. про такси за  
церковні треби,** з передмовою і поясненнями  
Дра С. Даняловича. Перевів і видав М. Павлик.  
Ц. 20 кр. (То само вийшло і по польски):

**Шість сот років Швейцарської Спільни.** На-  
писав Мих. Драгоманов. Швейцарія — безцврна  
країна, республіка на захід від Австрії. В кни-  
жочці розказано, як швейцарські люде доборо-  
лися волі та які тепер там порядки Ц. 10 кр.  
з пересилкою 12 кр.

**Роберт Брюс, король шотланський.** (Віршми)  
Зложила Лєся Українка. Видав М. Павлик. Ц. 5 кр.

Друкує ся книжочка; **Про рай і постуя.**  
Написав Михайло Драгоманов.

---

